

Марина Навальна

ЗАСОБИ МОВНОЇ ТА ПОЗАМОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті проаналізовано найуживані універбати, які функціонують у мові інтернетного видання „Українська правда”, визначено їхні найпоширеніші тематичні групи, окреслено основні структурні особливості суфіксальних універбатів.

Ключові слова: універбати, суфіксальні універбати, мова інтернет-видання „Українська правда”, тематичні групи, мовна економія.

Марина Навальна

СРЕДСТВА ЯЗЫКОВОЙ И ВНЕЯЗЫКОВОЙ ЭКОНОМИИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ

В статье проанализировано на иболее употребляемые универбаты, которые функционируют в языке интернетного издания „Украинская правда”, определены их наиболее употребляемые тематические группы. Выделены универбаты, которые обозначают выборные и общественные процессы, предметы различных новейших технологий, механизмов, марок автомобилей и др. Описаны в статье главные структурные особенности суффиксальных универбатов, определена их стилистическая роль, сделаны выводы о языковой экономии и диффузности лексических единиц в публицистике, а также о том, что универбация как способ словообразования выходит за пределы только разговорного языка.

Ключевые слова: универбаты, суффиксальные универбаты, язык интернет-издания „Украинская правда”, тематические группы, языковая экономия.

Marina Navalna

MEANS OF LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC RETRENCHMENT I IN MODERN UKRAINIAN JOURNALISM

The article analysed the most used univerbats, which function in language of Internet edition “Ukrainska pravda”, defined their the most used thematic groups. Emphasized univerbats, which denote elected and public processes, objects of different newest technology, mechanisms, models of cars and so on. The article described the main structural features of suffixal univerbats, defined their stylistic role, concluded about language economy and diffusivity of lexical units in publicism, and also, univerbation as the way of derivation goes beyond only spoken language.

Keywords: univerbats, suffixal univerbats, language of Internet edition “Ukrainska pravda”, thematic groups, language economy.

Продуктивним способом творення нових іменників стала суфіксальна універбація, тобто формування містких новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Цей спосіб відбиває прагнення авторів до образності, інтенсивності та стислості [4, 37; 12, 7–10]. Він пов’язаний передусім із мовною суперечністю, коли просте за структурою поняття назване складним за структурою позначенням. Універбацію вважають різновидом суфіксального способу словотворення, за якого словосполучення за допомогою суфіксації згортається в слово [9, 209; 7, 72–80; 11, 62–66]. Вона ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом. Основою слова стає той член мотивувального словосполучення, який виконує роль атрибута, функцію іменника бере на себе суфікс з предметним значенням [5, 776]. Хоч переважає думка про універбацію як різновид суфіксального словотвору, дехто розуміє її як утворення від синтаксичної конструкції і виділяє такі різновиди: суфіксальна деривація, аббревіація, складання слів і субстантивація [3, 91; 6, 118] або як семантико-конденсаційний тип [14, 15–34]. Універбацію як пропуск компонента словосполучення треті визнають одним із матеріально не

виражених словотворчих засобів [1, 67–68], а подекуди його зовсім не виділяють [2, 67–68]. Її вважають „яскравим вираженням мовної економії, це раціоналізація в мовному вираженні, бо універбати конденсують у собі не тільки семантику, а й форму мотивувального словосполучення” [8, 236]. А. М. Нелюба виділяє дві групи універбів: із формантом **-к-(а)** та з іншими суфіксами, класифікуючи кожен з них за семантичними типами [8, 236]. Дискусійність окресленої наукової проблеми і визначає її актуальність.

Активно в цей період функціонують новотвори в мові українських інтернет-видань. С. Г. Чемеркін зауважує, що „сучасні електронні видання послуговуються лексико-стилістичними одиницями з виразною стилістичною маркованістю розмовного стилю. Часто автори публікацій використовують некодифіковані мовні засоби – нерідко на сторінках електронної преси з’являються інвективи” [13, 37]. Деякі дослідники мови електронних видань називають спілкування в Інтернеті, виразником якої є розмовний стиль, – своєрідним полігоном для випробування словоформ [10].

У пропонованій розвідці ставимо за мету проаналізувати найуживаніші універбати, які функціонують у мові інтернетного видання „Українська правда”, у поставлених завданнях вбачаємо за доцільне виокремити найпоширеніші тематичні групи, окреслити основні структурні особливості суфіксальних універбатів.

На початку ХХІ ст. у мові інтернет-видань помітне активне вживання універбатів, які означають реалії, пов’язані з виборчими процесами. Це здебільшого деривати, „структура яких зумовлена звучанням ад’єктива, а значення – семантикою цілого прикметниково-іменникового словосполучення” [2, 25–26]. Пор.: *мажоритарна система виборів – мажоритарка; система імперативного мандата – імперативка; масові виступи протесту – масовка*. Напр.: „Зробити це [зміни] здатні інтелектуали, молодь, першочергово університетська, а також нові лідери, яких, у чому є позитивний результат, вивела на політичну сцену **мажоритарка**” („Українська правда”, 5.11.2012); „**Мажоритарка** стане ліфтом для нових облич у політиці” (заг.) („Українська

правда”, 12.06.2012); „Справа в тому, що саме **масовка** і є верхівкою нашого патріотизму” („Українська правда”, 9.01.2013).

У творенні таких дериватів можуть брати участь не тільки прикметники і прикметниково-іменникові словосполучення, а й слова інших частин мови, зокрема числівники. Пор.: *сотка, двохсотка*, напр.: „У його кабінеті є *прямий спецзв’язок з президентом, прем’єром, з обладміністраціями, а також так звана „сотка” і „двохсотка”*” („Українська правда”, 27.03.2008). Дослідники відносять до „числівникових універбатів” і ті, що означають номери транспортних маршрутів, марки автомобілів тощо (*вісімка – маршрут номер вісім, дев’ятка – дев’ята модель жигулів*) [8, 238]. Утворення таких універбатів відбувається здебільшого простим приєднанням до числівникової основи суфікса **-к-(а)**.

Набули також поширення універбати на позначення предметів, що прийшли з новітніми технологіями: *стільниковим зв’язком, електронними носіями тощо*, пор.: *мобільний телефон – мобілка, персональний комп’ютер – персоналка, флеш-карта – флешка*. Напр.: „*Каластаянсааренто і мобілка*” (заг.) („Українська правда”, 24.09.2010); „...в приймальню була передана записка з номером і кодом камери схову на Південному вокзалі, у якій знаходилася **флешка** з інформацією” („Українська правда”, 1.10.2010). Мотивувальні словосполучення цих універбатів, як і багато слів на **-к-(а)**, утинаються і залишають ту частину, яка несе в собі акцентне семантичне навантаження словосполучення, пор.: *мобільний – мобіл-, персональний – персонал-* та ін.

Поступово входять до постійного ужитку універбати, що утворилися від словосполучень на означення різних видів систем та мереж, а також працівників цієї сфери. Так, наприклад, *автономка – автономне опалення; мережевики – працівники мережі; системник – системний адміністратор* та ін. Пор.: „*Блог наповнений доказами успішного життя „мережевика”: риболовля в Мексиці, круїзи на лайнері, будинок у Каліфорнії*” („Українська правда”, 14.10.2010).

Чималу групу становлять універбати, що означають „механізми й машини за призначенням чи певною характеристикою” [8, 236]. До цієї групи зараховуємо й різноманітні пристрої для автомобілів, умови для водіння транспортним засобом тощо. Крім відомих слів, що її наповнюють (*автівка, швидка, вісімка, дев'ятка*), виділяємо й інші, якими почали послуговуватися частіше як водії, так і пасажери: *таксівка, десятитонка, маршрутка, маршрутівка, інвалідка*. Вони утворені за допомогою формантів **-к-**, зрідка – **-ик** (*легковик*) та **-івк-** (*вантажівка*) та ін. Напр.: „**Автівка** під керуванням Кульпінова наїхала на бордюрний камінь, унаслідок цього перевернулась та полетіла в кювет” („Українська правда”, 5.05.2012); „3 Нового року **швидка** має приїздити за 10 хвилин” (заг.) („Українська правда”, 31.12.2012); „За словами Луценка двох активістів – Андрія Пастушенка та Вадима Торопова сильно побили. Андрія забрала **швидка**” („Українська правда”, 19.12.2012); „У Чернівецькій області **маршрутка** зіткнулася з БТРом” (заг.) („Українська правда”, 28.09.2012); „На Академмістечку вибухнула **маршрутка**” (заг.) („Українська правда”, 21.05.2012) та ін.

Універбат *десятка*, крім відомої мотивації *десята модель жигулів*, дістав ще назви: грошова купюра *десять гривень* та *перші десять осіб у виборчому списку*. Пор.: „**Перша десятка „Удару”** в цілому непогано сформована” („Українська правда”, 10.08.2012).

А універбат *вісімка*, крім назви моделі автівки, позначає союз *восьми країн*, напр.: „**Велика вісімка**” підтримала ідею Обами про кордони Ізраїлю” (заг.) („Українська правда”, 27.05.2011); „...**вісімка**” дасть більше 330 мільйонів на Чорнобиль” (заг.) („Українська правда”, 18.04.2011).

Спостерігаємо тенденцію до використання в мові української періодики однакових за звучанням універбатів, що мотивуються різними назвами, тобто універбатів-омонімів. Так, від словосполуки *підземний перехід* утворено відомий універбат *підземка*, який журналісти уживають також як український відповідник до запозичення *метро*. Пор.: „Управління міського транспорту повідомило, що нью-йоркська **підземка** „ніколи не переживала настільки

руйнівної катастрофи, як минулої ночі” („Українська правда”, 30.10.2012); „Підземка біля цирку ремонтується” („Українська правда”, 30.10.2012).

Погоджуємося з думкою, що універбати подекуди можуть бути зрозумілими тільки в контексті, бо в мовній нормі вони не зафіксовані і не дані носіям мови як знання, „вони тісно пов’язані з контекстовими умовами” [8, 239].

Складне за структурою позначення *обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності водіїв* у мові українського інтернетного видання називають *автоцивілка*. Напр.: *„Автоцивілка може подорожчати для хитрих водіїв”* (заг.) („Українська правда”, 15.07.2011).

Відома вже група універбатів зі значенням „приміщення, заклад за призначенням (*публічка, психушка*) чи певною ознакою (*малометражка, підсобка, пожежка*)” [8, 236] у мові інтернет-видання „Українська правда” вживають зрідка. Напр.: *„Приходить молодий, весь у прищах чоловік, після коротких перемовлянь вони накидаються на мене, скручують руки за спиною і зі словами „знайшли нарешті порушника” починають штурхати кудись у невідь. „Невгіддю” виявляється якась підсобка, куди кидають мене на лавку* („Українська правда”, 16.01.2007).

Деякі універбати на означення „будівель” формують синонімічні пари: *багатоповерхівка* – „*висотка*”; *готелька* – *малосімейка* та ін. Хоч лексема *висотка* є калькою з російської мови, її досить часто використовують у мові української інтернетної публіцистики. Напр.: *„Практично кожна багатоповерхівка Білої Церкви, приватний сектор закріплені за „домовими”, яких курують „комунікатори” (виборців називають „одиницями”)”* („Українська правда”, 21.10.2012); *„Навпроти київського ЦУМу виросте чергова висотка?”* (заг.) („Українська правда”, 29.11.2010); *„...замість горбатого поля височить нова висотка, а у старому спортзалі відкрили більярд...”* („Українська правда”, 16.02.2010).

Універбат *комуналка*, відомий раніше як назва *комунальної квартири*, сьогодні має ще одну мотивацію – *комунальні послуги*. Частіше в інтернетному

виданні його подають саме за другим значенням. Напр.: „У наступному році в Києві може подорожчати **комуналка**” („Українська правда”, 10.12.2012); „**Комуналка** для клерків Януковича коштує понад 14 мільйонів на рік” (заг.) („Українська правда”, 7.11.2012); „Тігіпко пообіцяв, що після виборів **„комуналка”** подорожчає” (заг.) („Українська правда”, 20.03.2012); „Азаров: **комуналка** підвищуватися не буде” (заг.) („Українська правда”, 13.01.2012).

Подекуди вживають універбати на означення „видів, галузей діяльності” [8, 237]. Фіксуємо універбат *підтанцьовка* (*підтанцьовувальна група*), що є калькою російського *подтанцовка*, та ін. У мові „Української правди” його вживають у переносному значенні щодо політичного життя країни. Пор.: „Схоже, основні політичні гравці українського політикуму та їхня ситуативна політична **підтанцьовка** не відкидають силового розв’язання політичної кризи” („Українська правда”, 6.03.2009).

Універбат *ювелірка* журналісти використовують не тільки зі значенням „ювелірна робота”, а й „ювелірний магазин”, напр.: „Плюс у мене **ювелірка** гарна, я сама все малюю” („Українська правда”, 23.08.2011).

Під дією позамовних чинників розширюють сферу свого використання нові універбати *соціалка* та *гуманітарка*. Якщо перше слово зазвичай означає *соціальні виплати*, то друге вживають як відповідник до словосполучень *гуманітарна допомога* і *секондхенд*. Напр.: „**Соціалка**” Януковича вдарить по ціні імпортованих авто?” (заг.) („Українська правда”, 28.03.2012); „Рада внесла **соціалку** Януковича в бюджет” („Українська правда”, 12.04.2012); „...податковий тиск збільшується, **соціалка** зменшується” („Українська правда”, 4.01.2013); „Часом в газеті публікувалася справжня злободенна **соціалка**...” („Українська правда”, 23.09.2010); „Третє – „**гуманітарка**”: медицина й освіта. Оце – для дискусій і суперечок. Можливі поступки” („Українська правда”, 10.02.2012).

Різноманітні інформаційні відомості в мові українського інтернет-видання також називають універбатами, зокрема такими, як *візитівка* – *візитна картка*; *об’єктивка* – *об’єктивна інформація* та ін. Напр.: „Будь-який інвестор, якого

ви будете запрошувати до себе, він приїде до вас, і зразу постане питання: ваша картка, **візитівка** області. Ця інформація повинна бути розроблена на різних носіях інформаційних, і вона у вас повинна бути”, – сказав Янукович” („Українська правда”, 15.02.2011); „Правда, в Україні є ще одна відома **візитівка** – Мукачеве” („Українська правда”, 10.07.2004); „Чи всі дають у ЗМІ **об’єктивку**?” („Українська правда”, 1.02.2012).

А словосполучення *офіційні відомості* чи *офіційна інформація* позначають автори універбатом *офіціалка*. Напр.: „Тільки „за **офіціалкою**” виробництво впало за рік на 2%” (заг.) („Українська правда”, 17.01.2013).

Окрему групу універбатів становлять слова спортивної тематики. Пор.: *вишка* – *вища ліга*; *молодіжка* – *молодіжна збірна* та ін. Напр.: „Наші спортсмени увійшли до „**вишки**”? ” („Українська правда”, 19.10.2009); „Українська „**молодіжка**” буде „несіяною” під час жеребкування Євро-2011” (заг.) („Українська правда”, 14.10.2010); „Українська „**молодіжка**” програла швейцарцям” (заг.) („Українська правда”, 12.11.2001).

Лексема *вишка* є омонімічною. Її вживають і як жаргонну одиницю, що означає „найвищу міру покарання, розстріл” [653, с. 84]. Напр.: „Чому за кожне порушення одразу „**вишка**”? ” („Українська правда”, 19.10.2009).

Універбат *молодіжка* має кілька словосполучень-відповідників: *молодіжний портал*; *молодіжний центр*, *молодіжна газета*, *молодіжна організація* та ін. Напр.: „**Молодіжка** „Регіонів” уже відзначила День Свободи (заг.) („Українська правда”, 21.01.2012); „**Молодіжка**” Тимошенко хоче об’єднати молодь і студентів” (заг.) („Українська правда”, 07.08.2011). Особливо універбат *молодіжка* активно використовують під час виборчого процесу на позначення молодіжних організацій партій, напр.: „**Молодіжка** Ющенка уже почала розповсюджувати листівки” („Українська правда”, 29.12.2003); „Партія регіонів та її „**молодіжка**” проводять заходи в Маріїнському парку...” („Українська правда”, 26.04.2011). Як засвідчує мовний матеріал, конденсація в одному дериваті кількох функцій призводить до тісного, нерозривного зв’язку розуміння його значення з контекстом, бо

мотивація таких утворень за межами контексту є різною.

Подекуди в мові інтернетного видання „Українська правда” натрапляємо на універбати інших тематичних груп: *молочка* – *молочна продукція*, *травматика* – *травматична зброя*, *єдиницук* – *платник єдиного податку*, *спрощенець* – *платник податку за спрощеною системою* та ін. Пор.: „Росія заборонила ввезення українського мяса і **молочки**” („Українська правда”, 26.09.2012); „Міністр хоче продавати **„травматику”** (заг.) („Українська правда”, 17.01.2013); „Податківцям заборонили перевіряти **„спрощениців”**, **„єдиницуків”** і сумлінних” (заг.) („Українська правда”).

Отже, у мові сучасної інтернетної публіцистики спостерігаємо процеси, що є наслідком інтенсивної суфіксальної універбації, тобто формування містких новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Появі таких однослівних утворень значною мірою сприяла дія в мові закону економії лінгвальних зусиль і засобів. Подекуди ускладнюють сприйняття тексту універбати з різними мотиваціями, уживання яких на початку ХХІ ст. почастішало в мові української інтернетної публіцистики. Деякі утворення зрозумілі споживачеві інформації тільки з контексту. Зазвичай їх не фіксують словники.

Універбати формують чималу кількість тематичних груп. З’явилися нові групи універбатів на означення виборчих і суспільних процесів, новітніх технологій.

Універбати утворюються переважно за допомогою форманта **-к(а)**.

Універбація як спосіб словотворення виходить за межі лише розмовного мовлення, спостерігається тенденція до універбації словосполучень у загальномовному контексті.

Групи універбатів відкриті для поповнення, тому нові деривати потребують подальших лінгвістичних розвідок.

Джерела та література

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка.

- Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.
2. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. – Ів.-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.
 3. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 90–141.
 4. Караванський С. Секрети української мови : Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної української лексики / Святослав Караванський. – К. : УКСП „Кобза”, 1994. – 152 с.
 5. Клименко Н. Ф. Універбація / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Вид-во ”Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 776.
 6. Кудрявцева В. А. К проблеме имплицитности в словообразовании / В. А. Кудрявцева, Л. А. Шеляховская // Вопросы словообразовательной и номинативной деривации в славянских языках. – Гродно, 1990. – С. 118–123.
 7. Лопатин В. В. Суффиксальная универбація и смежные явления в сфере образования новых слов / В. В. Лопатин // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – С. 72–80.
 8. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови : [монографія] / Анатолій Нелюба. – Х., 2007. – 302 с.
 9. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
 10. Стрельбицька Л. Інтернет як полігон розвитку природної мови / Л. Стрельбицька // Вісн. Нац. ун-ту „Львівська політехніка”. – 2005. – № 538. – С. 33–38.

11. Уласевіч В. І. Суфіксальныя універбаты ў сучасным перьядычным друку / В. І. Уласевіч // Веснік Беларускага дзяржавўнага універсітэта. Серыя 4. – Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – №1. – 2000. – С. 62–66.
12. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв українськoї мови / В. А. Чабаненко. – Ч.І. – Запорiжжя : ЗДУ, 1993. – 216 с.
13. Чемеркін С. Г. Трансформації розмовного стилю в Інтернет-комунікації / С. Г. Чемеркін // Мовознавство. – 2007. – №4 – 5. – С. 36–43.
14. Kaliszan J. Семантико-конденсационная универбация составных наименований в современном русском языке / J. Kaliszan. – Poznań, 1986. – S. 15–34.